

SÁNDOR Krisztina

Az olasz újságírás női úttörői

Az olasz egyesítés előtti sajtó helyzetét elemezve az első alapvető tény, amelyet szem előtt kell tartanunk – és ebben szinte minden kutató egyetért –, hogy olasz kontextusban a XIX. század közepéig nem beszélhetünk a szó legszorosabb értelmében vett politikai újságírásról. Ez a stagnáló állapot a politikai helyzetre, valamint Európa többi országához képest érzékelhető társadalmi elmaradottságra vezethető vissza. Mindehhez csatlakozik a technológiai háttér és elsősorban annak a befektetői szférának a hiánya, amely a tipográfiai szektorba kívánt volna beruházni. A területi jelentőséggel bíró, adminisztratív híreket az úgynevezett *gazzette*, azaz közlönyök hozták nyilvánosságra. 1835-ben az Appennini-félsziget teljes területén összesen 185 ilyen, közérdekű híreket tartalmazó lap jelent meg, átlagosan kéthetes rendszerességgel.¹ Ezek a lapok azonban kizárólag a nagyvárosokban kerültek nyomtatásra és terjesztésre.

Az olasz helyzetre vonatkozó politikai és társadalmi kritikát tartalmazó első lapok külföldön jelentek meg. Giuseppe Mazzini *La Giovine Italia* (Az ifjú Itália) című lapja egyike volt az első ilyen jellegű kiadványoknak, amely a franciaországi Marseille városában jelent meg 1832-től. A politikai lapnak, amely az „*Olaszország politikai, erkölcsi helyzetéről és irodalmáról szóló, annak megújítására irányuló írások gyűjteménye*” alcímet viselte, mindössze hat kiadása látott napvilágot, ugyanakkor rendkívül jelentős szerepet töltött be a Mazzini-féle politikai gondolatok terjesztésében. Ahogy maga Giuseppe Mazzini is megfogalmazta: „*A sajtó hatalom, sőt a modern kor egyetlen hatalma. Ezt a szerepet pedig, a rendelkezésére álló eszközök és apostolságának természete miatt tölti be; hiszen beszél és ragaszkodik [...] gyorsan és meghatározott időn belül járja be azt az országot, amelyhez szavát intézi; [...] A sajtó az értelmiség számára az, ami az ipar számára a gőz.*”²

Franciaországban a cenzúra sokkal kevésbé akadályozta a kritikai kiadványok megjelenését, és pontosan emiatt, Mazzini mellett sokan mások is, Olaszország helyett ezt az országot választották kiadványaik megjelentetésének helyszínéül. Itália különböző részein a XIX. század első felében sehol sem jelentek meg politikai lapok, mivel ezek létezését teljes mértékben ellehetetlenítették a világi és egyházi cenzúra megszorításai, melyek megakadályozták az információ szabad áramlását, illetve megfojtottak minden politikai vitát, eszmecserét. A nyomtatott periodikák megjelenését pedig, a gyakorló hatalom még szorosabb szűrője akadályozta, amelyek számára bármilyen, politikai tartalmú publikáció kategorikusan tiltásra került. Ez alól csak a központi ellenőrzésű közlönyök és a hivatalos lapok, valamint a kormányközeli és privilégiumokkal rendelkező kiadványok képeztek kivételt.³

¹ Annali di Statistica – Stampa periodica, Roma, 1886. 227.

² Murialdi, Paolo: *Storia del giornalismo italiano. Dalle gazzette a internet*. Milano: Mulino, 2006. 41.

³ Della Peruta, Franco: *Il giornalismo italiano del Risorgimento*, Milano: Franco Angeli ed., 2011. 16–17.

A vizsgált időszak egyik legjelentősebb kiadványa a Dél-Itália ógörög neve által inspirált, *L'Ausonio* címet viselő lap volt, melyet Cristina Trivulzio Belgiojoso hercegnő alapított és szerkesztett. A *L'Ausonio* Párizsban jelent meg eleinte hetilapként, majd 1846 és 1849 között háromhetes rendszerességgel. A lap szerkesztésével először Marino Falconi volt megbízva, akit sokan kétes múltú újságíróként jegyeztek, miután 1837-ben Rómából, majd 1842-ben a Toszkánai Nagyhercegségből is kitiltottak hamis hírek terjesztése, csalás és rágalmozás vádjai miatt.⁴ A lap beindítása után nem sokkal maga Belgiojoso hercegnő is írni és publikálni kezdett az általa finanszírozott lapban, röviddel később tulajdonába vette a teljes kiadói vállalkozást.

Cristina Belgiojoso cikkeiben visszatérően hangoztatta Itália modernizációjának és az európai országokhoz való felzárkózásának sürgősségét. Írásaiban elsősorban a tehetősebb rétegekhez fordulva kérte az arisztokrácia szekuláris fáradságának levetkőzését és Olaszország jövője iránti elkötelezettséget. Az ipari szférába történő befektetéseket követelt tőlük, valamint a kevésbé tehető társadalmi rétegek emancipációjának előmozdítását. Belgiojoso szerint egy nemzeti szintű, társadalmi emancipáció mindaddig nem valósulhatott meg, amíg a földművelők státusza nem javult a félsziget teljes területén. Ezt azonban, a legtöbb esetben, a tehetősebb rétegek passzivitása okozta, ami szemben állt az olasz egyesítést előmozdító modernizációs törekvésekkel, melyek elől a nemesség inkább elzárkózott, mintsem elkötelezettséget vállalt volna saját nemzete érdekében.

Mindeközben Milánóban, az 1848. március 18–22. között zajlott ötnapos felkelés és az osztrákok visszatérése között eltelt néhány hónapban kihirdetett sajtószabadságnak köszönhetően, a nyomtatott sajtó a politikai élet fő eszközévé lépett elő, amely rövid időn belül rendkívül jelentős fejlődésen ment keresztül, mind Milánó, mind Lombardia más városainak viszonylatában. A lombard fővárosban, illetve a régió néhány kisebb településén egy jelentős demokratikus-republikánus szárny erősödött fel, amely bár nem volt számszerű fölényben, mégis ellen tudott állni a liberális arisztokrácia és a polgárság felsőbb rétegei inkább mérsékelt politikai áramlatának mindazokban a szabad Lombardiát érintő politikai kérdésekben, melyek a lombard–piemonti egyesítéstől, az ideiglenes kormány döntésein át, egészen a hadviselésig terjedtek.⁵

Ebben a politikailag kedvező pillanatban Cristina Belgiojoso is végre visszatérhetett franciaországi száműzetéséből, amelyre azért ítélték, mert elhagyta házasságszédelgő férjét. Itáliai visszatérését követően alapítja meg az *Il Crociato* (A kereszties) című, kéthetente megjelenő lapot, amelynek oldalain keresztül nyíltan kiállt az olasz egyesítés gondolata mellett.⁶

Erre vonatkozóan a lap 1848. május 16-i számában, közvetlenül Giuseppe Mazzininak és az általa vezetett *Italia del Popolo*-nak (A nép Itáliája) üzenve így írt cikkében: „*Noha mindketten egy olyan szívet hordozunk keblünkben, amely Olaszországért dobog [...], ismét ellentétes oldalon állunk. Csak azért adjunk utat a monarchiának, mert az már létezik, és mivel létezik, így felsőbbrendűbb és jobb, mint a köztársaság, amely Olaszországban nem létezik...*”. Az *Il Crociato* hangneme nem volt elnéző az ideiglenes kormánnyal szemben sem, amelynek többször is felrótta, hogy a radikális politikai változások ellenére még mindig az osztrák

⁴ Ausonio. <https://www.cristinabelgiojoso.it/wp/i-giornali/> (Letöltés: 2023. július 29.)

⁵ Della Peruta 2011, 95.

⁶ Rörig, Karoline: Cristina Trivulzio di Belgiojoso (1808–1871). Storiografia e politica nel Risorgimento, Milano: Scalpendi, 2021.

vezetés által befolyásolt adminisztrációra támaszkodik, és a néptől egyre eltávolodó magatartást mutat, miközben saját tehetetlenségével semmisíti meg a Lombard tartomány által felmutatott jelentős energiákat.⁷ Cristina Belgiojoso nem állt meg ezen a ponton, újságírói feladatvállalása részének tekintette a nők társadalmi helyzetének megismertetését. 1866-ban adta ki a *Della presente condizione delle donne e del loro avvenire* (A nők jelen és jövő helyzetéről) című cikkét, amelyben a következő alapvető kérdést teszi fel az olvasónak: „*Nem lenne itt az ideje, hogy a teremtés urainak anyáit, élettársait, mint értelmes teremtményeket végre komolyan vegyük, akiket olyan szellemi képességekkel ruháztak fel, melyek lehetnek különlegesek, de semmi esetre sem alacsonyabb rendűek, mint a férfiaké?*”⁸ Ebben a cikkben Cristina Belgiojoso több emancipációs példát is említ, főleg Angliából, ahol már bevett szokássá vált, hogy az oktatási és felsőoktatási intézmények elfogadják a nőket, amit olasz viszonylatban azonban egy „lehetetlen kivitelezésű reformnak” nevez. Az 1868-as *Sullo stato attuale dell'Italia e sul suo avvenire* (Olaszország jelenlegi és jövőbeli helyzetéről) című írásában óva inti a nemzetet: „*Olaszországnak ügyelnie kell arra, hogy megőrizze szabadságát, és ezt a szabadságot eszközként használja fel arra, hogy képességeit illetve természetes adottságait fejlessze, amelyek legalább olyan kereskedelmi és ipari sikerekre ösztönzik majd, mint amilyeneket a legcivilizáltabb nemzetek érnek el nap, mint nap.*”⁹ Mindezek alapján Cristina Belgiojosót akár korai szocialista gondolkodónak is lehetne definiálni, amitől ő maga mindig is elhatárolta magát, és inkább mint a társadalom egészét vizsgáló megfigyelőt jellemezte önmagát, akinek szívében volt az anyagi javak, a termeléshez szükséges eszközök, valamint a termelésből származó haszon egyenlő mértékű elosztása.

A nemzeti, és főleg a női emancipáció gondolata foglalta el a fő helyet Anna Maria Mozzoni cikkeiben. A milánói illetőségű, nemesi származású Mozzoni elsősorban a női választójogokért szállt harcba a XIX. század második felében. 1877. március 30-án a bolognai székhelyű *La Donna* (A nő) című lapban a következőképpen foglalja össze gondolatait az olasz nők helyzetére vonatkozóan: „*Azok a középszerű elmék, akik megfelelő érvek hiányában, sértéseket vágtak hozzánk, és visszaküldtek minket a fonószerk mellé, tették mindezt írói tapasztalatlanságuk, fegyvereik gyöngeségének és véleményük ellentmondásosságának leplezése érdekében; [...] a jogászok ostobaságunk történetét másolták ki a régi kódexekből, anélkül, hogy igazán hitték volna, hogy azok a jólelkű nők, akikre egykor furcsa jelenségként vagy szörnyetegként tekintettek, mára jelentős erejű kisebbséggé nőttek ki magukat.*”¹⁰ Mozzoni mély keserűséggel, de annál nagyobb hangsúllyal írt a nők XIX. századi jogi megítéléséről, ami kizárólag másodlagos szerepet szánt nekik, akiket az akkori társadalom egyedül a háztartási kontextusban ismert el.

Olaszországban 1805-től a napóleoni jogkódex volt használatban, amely a nőkre kizárólag a nő-gyermek vagy a nő-feleség terminusokkal hivatkozott. Ezt a koncepciót megtartotta az 1837-es Carlo Alberto-féle Savoyai Polgári Törvénykönyv is. Ez az úgynevezett Alberto-féle kódex a nőket egyenesen „alsóbbrendű személyként” definiálta, és mint ilyet, a férj autoritása alá rendelte. Ez alapján polgári jogai, a legalapvetőbbek is, mint

⁷ Della Peruta 2011, 96.

⁸ Belgiojoso, Cristina: *Sullo stato attuale dell'Italia e sul suo avvenire* in Nuova antologia di scienze, lettere ed arti, 1866.

⁹ Belgiojoso, Cristina: *Sullo stato attuale dell'Italia e sul suo avvenire*, Milano: Tipografia del dott. Francesco Vallardi, 1868.

¹⁰ Mozzoni, Anna Maria: *Voto politico delle donne*, in „La Donna”, Anno IX, 30 Marzo 1877, N. 290.

a munkavállalás vagy más lakcímre való költözés, meg lettek tagadva. A nők életének behatárolása még szigorúbb volt a pénzügyi kérdésekben, amelyekre vonatkozóan a nőknek semmiféle döntési lehetőségük vagy joguk nem volt. Nem vehettek fel kölcsönt, nem adományozhattak, nem utalhattak át pénzt anélkül, hogy férjük kifejezett írásos engedélyt adott volna erre. A nők alsóbbrendűsége egy megkövesedett koncepció volt, elsősorban a közép és alsóbb társadalmi osztályok családjain belül. A XIX. század második felében, az iparosodás felgyorsult előrehaladtával azonban ez az archaikus női alárendeltség gondolat egyre inkább ingadozni kezdett. A gyárak növekvő munkaerőigénye révén szükség nyílt a nők foglalkoztatására is. Az így kialakult helyzetben, majd Olaszország egyesítését követően még inkább, a nők nagyobb mértékű társadalmi elismerést követeltek maguknak. Ezeknek a törekvéseknek az *Infirmitas Sexus* törvényi akadályt szabott, amelyet az 1865-ben aláírt, új egyesített olaszországi Polgári Törvénykönyv sem módosított vagy törölt a paragrafusok közül.¹¹

A nők egyetlen kérdésben hozhattak csak saját döntést, hogy férjhez mennek-e vagy sem. Amennyiben a házasságot választották, a nő teljes mértékben a férj alárendeltjévé vált a törvény előtt. Erre vonatkozóan Anna Kuliscioff, a *Monopolio dell'uomo*¹² (A férfiak monopóliuma) című értekezésében, a nők jogi önállótlanágát egy általános és áthághatatlan akadálnak nevezte, amely lehetetlenné tette a feminista és szocialista eszmék elterjedését, miután a szabad gondolkodás a nagypolgári és az arisztokráciához tartozó nők számára fenntartott privilégium maradt. Ezt követően a *La difesa delle lavoratrici* (A dolgozó nők védelmében) nevű folyóiratban, melyet 1912-ben Filippo Turatival együtt alapítottak, s amely az Olasz Szocialista Párt legfontosabb kommunikációs sajtóorgánumává vált, Kuliscioff elsődlegesen a nők anyagi önállósodására helyezte a hangsúlyt, amit egy nagyobb személyi szabadság elérésének feltételeként definiált. A lap milánói szerkesztőségében olyan kiválóságokkal működött együtt, mint Linda Malnati, Margherita Sarfatti, Angelica Balabanoff, akik a nők szavazati jogáért szálltak harcba, mindamelllett, hogy konkrét segítséget igyekeztek nyújtani a dolgozó nőknek a terhességvédelem és a csecsemőgondozás terén.¹³

Az *Infirmitas Sexus* ellen vívott harc első győzelmét akkor aratták, amikor 1919. július 17-én az olasz Parlament elfogadja a Sacchi-törvény néven ismertté vált törvényjavaslatot, amely hatályon kívül helyezte a férj részéről kötelező írásos hozzájárulást előíró rendelkezést. A törvény elfogadásával végre hozzáférhetővé váltak a nők számára is azok az adminisztratív és banki eljárások, melyektől mindaddig el voltak tiltva. A Sacchi-féle törvény jelentős előrelépést jelentett a nők státuszára vonatkozóan, lehetővé tette számukra a magasabb beosztások elérését, ámbár a vezető beosztások esetén változatlanul behatárolta a lehetőségeket, és a szavazati jog gyakorlása továbbra is tiltott maradt a nők számára,¹⁴ egészen 1946. június 2-ig.

¹¹ Vellati, Elena: Il nuovo diritto di famiglia e il ruolo della donna, in [Novecento.org](https://www.novecento.org/indici/novecento-org-n-8-luglio-2017/) N 8., Agosto 2017. <https://www.novecento.org/indici/novecento-org-n-8-luglio-2017/> (Letöltés: 2023. július 28.)

¹² Kuliscioff, Anna: Il monopolio dell'uomo, Anzio-Lavinio: Ortica Editore, 1890.

¹³ Maurizio Degl'Innocenti, Fiorenza Taricone, Paolo Passaniti, Luigi Tomassi: Anna Kuliscioff: il socialismo e la cittadinanza della donna, Roma: Agra Editrice, 2015.

¹⁴ LEGGE 17 luglio 1919, n. 1176, Che stabilisce norme circa la capacità giuridica della donna. (019U1176) <https://www.normattiva.it/atto/caricaDettaglioAtto?atto.dataPubblicazioneGazzetta=1919-07-19&atto.codiceRedazionale=019U1176&tipoDettaglio=originario> (Letöltés: 2023. július 15.)

Függetlenül attól, hogy a Sacchi-törvény lehetővé tett egy jelentősebb feladatvállalást a nők részéről Olaszország gazdasági és társadalmi átalakulási folyamatában, történelmi szerepük mindazonáltal nem került elismerésre. Nem véletlen tehát, hogy az 1900-as évek elejétől kezdve a női egyesületek eltávolodtak kizárólagos filantropikus szerepüktől, és egyre inkább a nők társadalmi és polgári jogaiért harcoló csoportokká alakultak át. Ezek az egyesületek majdnem minden esetben rendelkeztek egy saját sajtóorgániummal is, amely alapvető eszköze volt a mozgalom ideológiája megismertetésének, még akkor is, ha anyagi lehetőségek hiányában ezek a kiadványok a legtöbb esetben nagyon rövid életűek voltak.

Meglehetősen különlegesnek nevezhető a *La madre italiana* (Az olasz anya) című lap, melyet a XX. század elején, Türr Stefánia, a garibaldista ezredes, Türr István leánya alapított Milánóban. A kéthetes rendszerességgel megjelenő kiadványt, Türr Stefánia a saját maga által, a hadi özvegyek és árvák megsegítésére alapított jótékonyági egyesület margóján működtette. Édesapja, Türr István először az 1848–49-es szabadságharcban ért el jelentős katonai sikereket, majd a szabadságharc leverését követően Giuseppe Garibaldi seregében jeleskedett az olasz egyesítés eléréseért. E morális örökség alapján Türr Stefánia is kiállt Olaszország első világháborúba való belépése mellett. Ez az állásfoglalása azonban szöges ellentétben állt a háború áldozatainak javára folytatott jótékonyági tevékenységével. Türr Stefánia nem állapodott meg a milánói lap szerkesztői feladatkörében. Édesapjának köszönhető magas rangú, kormányközeli összeköttetéseit kihasználva sikerült engedélyeztetnie, hogy a háborús frontra utazhasson. Ha nem is az első, de biztosan egyike volt az első női haditudósítóknak. Tapasztalatait, gondolatait pedig az *Alle trincee d'Italia* (Olaszország hadiárkaiban) című könyvében összegezte. „Egy nő hadi jegyzetei” alcímet viselő írása első oldalain, meglehetősen személyes hangnemben és óriási lelkesedéssel ír tapasztalatairól. „*Én a frontra utazom és ezt szeretném hangosan szétkiabálni, különösen annak a kishölgynek ott, aki mint valami díszes dáma a ruhája redőire ügyelve üdögél itt velem szemben.*”¹⁵ Türr Stefánia elsősorban önmagát előtérbe helyező leírásában néha jobban kihangsúlyozza saját személyét, mint a hadiárkokban küzdő katonákat. Mindettől függetlenül hadijelentése, különösen az azt kiegészítő fotóanyag kiválóan illusztrálja az első világháborús helyzetet, a katonák életét, illetve a hátszági városok, különösen az Udine környéki települések lakossága által megélteket.

A faszizmus felerősödése, ahogy az a nyomtatott sajtóval szinte minden kontextusban megtörtént, a női emancipáció minden szabad kifejezését némaságra kényszerítette. Mussolini 1927-ben hozott sajtótörvénye végleg pontot tett az autonóm női újságírás történetének végére. Ez nem a különböző női kiadványok eltűnését jelentette, mint inkább azok hatalom javára való felhasználását. A fogyasztói és szórakoztató jellegű magazinok továbbra is rendszeresen jelenhettek meg, különösképpen a divat témában, melyek minden emancipációs gondolattól megfosztottan újra a XIX. századi családmódot igyekeztek az olvasók figyelmébe ajánlani, amelyben a nő ismét alárendelt, kiszolgáló szerepet töltött csak be. Ezekkel a kiadványokkal párhuzamosan széles szabadságnak örvendtek a fasiszta elveket valló női kiadványok, mint például a *La Donna Fascista* (A fasiszta nő), melyet 1925 és 1935 között Milánóban adtak ki, természetesen kizárólagos propaganda céllal. Fontos kiemelni, hogy a fasiszta sajtótörvény érvényesítése előtt működő lapok jelentős örökséget hagytak a második világháború végén indult ellenállási mozgalom sajtóorgániumai számára. Ilyen volt

¹⁵ Türr Stefánia: *Alle trincee d'Italia*, Milano: Tipografia Antonio Cordani, 1918. 14.

például a *Noi donne* (Mi nők), amely a női összetartásra, a társadalmi és politikai nézeteken túlmutató együttműködésre tette a hangsúlyt.¹⁶

Számos további női újságíró munkássága kívánna még figyelmet és további elemzést, akikkel az újságírástörténelem csak a XX. század második felében kezdett el foglalkozni, és akik a szakirányú elemzések érdektelensége ellenére, fontos újságírói és kultúrtörténeti jelentőséggel bírtak. A XIX–XX. századi olasz társadalom nőket érintő, hátrányos megítélése ellenére, az újságírást e női úttörőinek sikerült teret és jogosultságot kivívni a maguk számára, hogy koruk Itáliájáról saját hangjukon tanúskodhassanak.

Irodalom

Annali di Statistica – Stampa periodica, Roma, 1886.

Della Peruta, Franco: *Il giornalismo italiano del Risorgimento*, Milano: Franco Angeli ed., 2011.

Kuliscioff, Anna: *Il monopolio dell'uomo*, Anzio-Lavinio: Ortica Editore, 1890.

Libri giornali e riviste a Milano. A cura di F. Colombo, Milano: Abitare Segesta cataloghi, 1998.

Murialdi, Paolo: *Storia del giornalismo italiano. Dalle gazzette a internet*. Milano: Mulino, 2006.

Rörig, Karolina: *Cristina Trivulzio di Belgiojoso (1808–1871). Storiografia e politica nel Risorgimento*, Milano: Scalpendi, 2021.

Türr Stefania: *Alle trincee d'Italia*, Milano: Tipografia Antonio Cordani, 1918.

Vellati, Elena: Il nuovo diritto di famiglia e il ruolo della donna, in *Novecento.org* N 8., Agosto 2017. <https://www.novecento.org/indici/novecento-org-n-8-luglio-2017/>

Korabeli sajtó

L'Ausonio; Paris: 1846–1848.

La Donna: Rivista mensile di scienze, lettere, arti e scuole; Bologna: 1877–1878.

La Difesa delle Lavoratrici; Milano: 1912–1923.

La Madre Italiana: Rivista femminile pro orfani di guerra; Milano: 1916–1919.

¹⁶ Libri giornali e riviste a Milano. A cura di F. Colombo, Milánó: Abitare Segesta cataloghi, 1998.